

Jerzy Nikołajew

Wolność sumienia i wyznania więźniów na Ukrainie : ujęcie prawne i socjologiczne

Nurt SVD 49/1 (137), 211-234

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wolność sumienia i wyznania więźniów na Ukrainie. Ujęcie prawne i socjologiczne

Jerzy Nikolajew
jerzy-nikolajew@wp.pl



Doktor prawa specjalizujący się w prawie wyznaniowym, wykładowca KUL, autor monografii *Duszpasterstwo więzienne. Tradycje, teraźniejszość i perspektywy* (Lublin 2009) oraz *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych* (Lublin 2012). Członek zwyczajny Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego.

Wprowadzenie

Problematyka wolności sumienia i wyznania więźniów na Ukrainie jest niezwykle ważna z uwagi na swe implikacje i doniosłość praktyczną. Od lat obserwowany jest bowiem proces demokratyzacji na Ukrainie i dążenie do wprowadzenia tam standardów demokratycznego państwa prawnego, zwłaszcza w kontekście starań o przyjęcie tego państwa do struktur Unii Europejskiej. Pomimo że tak rozumiane kwestie wolności religijnej więźniów ukraińskich nabierają coraz większej aktualności, stan literatury ukraińskiej i polskiej w tym przedmiocie trudno uznać za wystarczający. Zasadniczo brakuje opracowań monograficznych, zaś artykuły w opracowaniach zwartych nie obejmują całości analizowanych zagadnień.

Celem tego artykułu jest wypełnienie, choć w części, luki w literaturze przedmiotu. Oprócz wspomnianych deficytów źródła przedmiotu zawierają jeszcze dwa inne. Są to: brak orzecznictwa Sądu Konstytucyjnego Ukrainy oraz przepisów rangi podstawowej. Z zadowoleniem należy jednak podkreślić, że prawodawca ukraiński przyznał więźniom prawa religijne na podstawie ustawy, dokonując ich egzemplarycznego wyliczenia w Kodeksie karnym wykonawczym.

W niniejszym artykule rozważania prowadzone są na płaszczyźnie prawnej i socjologicznej. Najpierw wymienia się uprawnienia ustawowe więźniów z zakresu ich wolności religijnej, a potem odnosi się je do sytuacji określonych wspólnot religijnych i struktur duszpasterstwa więziennego. W drugiej części analizy oparte są na badaniach socjologicznych dotyczących kapelanów więziennych na Ukrainie. W związku z obiektywną niemożnością przeprowadzenia kwerendy wśród osadzonych ankietę skierowano jedynie do kapelanów katolickich. Wyniki badań prowadzonych wśród kapelanów ukraińskich porównano z analogicznymi wynikami ankiety dotyczącej kapelanów więziennych Kościoła katolickiego w Polsce. Na tej podstawie możliwe było porównanie sytuacji prawnej więźniów w zakresie swobód religijnych i duszpasterstw więziennych w Polsce i na Ukrainie, jakkolwiek trzeba zaznaczyć różnice dotyczące sytuacji wyznaniowej w obu państwach. Komparatystyczne zestawienie możliwości prawnych i faktycznych polskich oraz ukraińskich więźniów jest w omawianej kwestii punktem wyjścia do sprecyzowania konkretnych postulatów legislacyjnych w porządku prawnym Ukrainy, co z naukowego punktu widzenia stanowi cel sam w sobie.

1. Uwagi o charakterze ogólnym

Aktualnie do więzień ukraińskich z posługą duszpasterską przychodzi 294 przedstawiciele 23 wyznań zarejestrowanych przez władze państwowe¹. Wszyscy przychodzący posiadają status wolontariuszy, co w praktyce oznacza brak etatów kapelańskich w strukturach służby więziennej². Konstytucja ukraińska przyjęła zasadę świeckości państwa i równego traktowania wszystkich wyznań religijnych wraz z poszanowaniem osób niewyznających żadnej religii. Prawdopodobnie ta dotyczy wszystkich sfer życia publicznego – w tym przestrzeni penitencjarnej.

¹ Dane według stanu z 1 stycznia 2014 r. Zob. www.risu.org.ua [dostęp: 22.01.2014].

² Należy jednak zauważyć, że 14 października 2013 roku projekt ustawy nr 3233, wprowadzającej instytucjonalnie kapelanów do ukraińskich więzień, uzyskał akceptację Komisji Wspierania Inicjatyw Ustawodawczych Rady Najwyższej. Jej przewodniczący, deputowany z partii Batkiwszczyna Andrij Kożemiakin, decyzję komisji uzasadnił m.in. potrzebą realizacji konstytucyjnych praw wszystkich obywateli. Otwiera to formalnie drogą do zapewnienia pełnych gwarancji wolności sumienia i wyznania więźniów, przynajmniej w wymiarze organizacyjnym. Najwięcej jednak kontrowersji w społecznej debacie na temat projektu tej ustawy dotyczy kwestii wynagradzania kapelanów ze środków państwowych. Zob. www.risu.org.ua/index?option=com_content&view=article&id=1296:cotid=34:ua&Itemid=618lag:ua [dostęp: 23.01.2014].

Należy przy tym pamiętać, że skutki programowego ateizmu państwowego zubożyły życie religijne całego społeczeństwa post-sowieckiego. Pojawiająca się w ostatnim czasie otwartość władz na działalność religijną uaktywniła liczne, zwłaszcza na Ukrainie, sekty religijne o podłożu protestanckim. Ich przedstawiciele infiltrują pozabawionych jakichkolwiek podstaw religijnych ukraińskich więźniów, stanowiąc przez to realne zagrożenie dla ugruntowanej tu od lat tradycji chrześcijańskiej. W celu zapobieżenia prozelickiej działalności sekt utworzono kolegialne ciało składające się z przedstawicieli 12 głównych religii obecnych na Ukrainie i nazwano je Międzywyznaniową Misją Więzienną. Ma ona koordynować duszpasterstwo więzienne na bazie zasady równości wszystkich wyznań i wzajemnego poszanowania. Misja ma być też rzecznikiem interesów religijnych w kontaktach z administracją penitencjarną. Funkcjonująca w Kijowie centrala Misji posiada swoje odpowiedniki w okręgach więziennych, w skład których wchodzi z urzędu zastępcy dyrektorów okręgowych służby więziennej odpowiadający za działalność penitencjarną.

2. Wolność sumienia i wyznania więźniów według ustawodawstwa ukraińskiego

Kodeks karny wykonawczy Ukrainy w art. 128: „Nabożeństwa i obrzędy religijne w koloniach”³, reguluje całokształt działalności religijnej na terenie więzień. Z jego literalnego brzmienia wynika, że przepisy te nie dotyczą innych rodzajów więzień poza koloniami (np. aresztów śledczych), ale powszechnie stosowana praktyka obejmuje wszystkie formy izolacji penitencjarnej. Zasady te unormowano w sposób, o którym poniżej.

Po pierwsze, w koloniach realizacja swobód religijnych albo wyrażania poglądów związanych ze stosunkiem do religii podlega ograniczeniom niezbędnym dla zapewnienia izolacji, bezpieczeństwa społecznego i przepisów wewnętrznych. Po wtóre, nabożeństwa i obrzędy religijne w koloniach odbywają się w czasie wolnym od innych zajęć (praca, nauka) na prośbę osadzonych bądź po zwróceniu się o to do organizacji religijnej. Kolejna zasada wiąże się z tym, że – generalnie – administracja kolonii sprzyja zapraszaniu duchownych i bierze udział w wyznaczaniu ceremonii o charakterze religijnym. Po czwarte, osadzeni mają prawo nabywania i korzystania z religijnej literatury oraz innych przedmiotów i materiałów o przeznaczeniu religijnym.

³ *Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України з 11 липня 2003 року, Офіційний вісник України, nr 3-4.*

Korzystanie z nich nie może być jednak sprzeczne z potrzebą izolacji osadzonych, a także z obostrzeniami w warunkach odbywania kary. Po piąte, osadzeni nie mają prawa, powołując się na swoje przekonania religijne, uchylać się od wykonywania swoich obowiązków nałożonych według rygorów odbywania kary. Następną prawidłowość związana jest z tym, że odprawianie obrzędów religijnych nie powinno naruszać porządku dnia w koloniach, jak również praw innych osób odbywających karę. Ostatnia z zasad, którą można wyprowadzić z ustawodawstwa karno-wykonawczego, polega na tym, że w koloniach obrzędy religijne mogą odprawiać tylko przedstawiciele zarejestrowanych organizacji religijnych.

3. Próba oceny religijności ukraińskich więźniów

Generalnie, osoby odbywające karę pozbawienia wolności w ukraińskich więzieniach pozbawione są podstaw wychowania religijnego. Większość z nich poddawana była systemowej agitacji politycznej nie tylko w ateistycznej szkole czy organizacji pionierskiej, lecz także w domu rodzinnym. Skutki zaniedbań w tym zakresie widoczne są najbardziej w środowiskach patologicznych, których reprezentanci przebywają w więzieniach. Jednak w ostatnich latach obserwowany jest systematyczny wzrost zainteresowania więźniów zaniedbanymi do tej pory sferami życia duchowego. W poszukiwaniu swej tożsamości zwracają się oni ku wartościom transcendentnym z zaangażowaniem równym wierze pierwszych chrześcijan.

Pracując od 2000 roku wśród ukraińskich więźniów polski ksiądz z Lublina Grzegorz Draus zauważa gorliwość religijną także wśród sprawców najcięższych przestępstw, będących jednocześnie uczestnikami podkultury więziennej. Jak wynika z jego obserwacji, autentycznie nawróceni więźniowie bardziej cenią sobie uczestnictwo w życiu religijnym niż zasady podkulturowe⁴. Przeżywanie przez ukraińskich więźniów kontaktu z Bogiem jest – w ocenie ks. Drausa, pracującego wcześniej w polskim więzieniu – silniejsze i głębsze niż ma to miejsce w Polsce. Polscy więźniowie wychowani w zupełnie innych realiach społecznych odchodzą dziś od Kościoła na rzecz konsumpcyjnego stylu życia, co na Ukrainie zdarza się stosunkowo rzadziej⁵.

⁴ *Budowanie na kamieniu*. Rozmowa J. Nikołajewa z ks. G. Drausem, „Forum Penitencjarne”, nr 7, lipiec 2006, s. 8.

⁵ Relacja ks. G. Drausa z 27 kwietnia 2007 roku [w posiadaniu autora].

4. Pozycja Kościoła rzymskokatolickiego

Wierni Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego stanowią na Ukrainie jedynie 2% z ogólnej 47-milionowej populacji obywateli Ukrainy. Łacinnicy skupieni są wokół 7 olbrzymich terytorialnie diecezji obejmujących całą Ukrainę. W Worzelu koło Kijowa i we Lwowie-Brzuchowicach funkcjonują seminaria duchowne kształcące alumnów, głównie z Ukrainy. W duszpasterstwie diecezjalnym i zakonnym pracuje około 600 księży. Główne problemy wyznawców katolicyzmu na Ukrainie sprowadzają się do kilku kwestii. Przede wszystkim wierni rozproszeni są po całym kraju i nie mają ze sobą kontaktów. Ponadto niewystarczające jest wykształcenie religijne wiernych i cechuje ich niezajomość problemów Kościoła powszechnego. Słabo jest także rozwinięta sieć rozgłośni telewizyjnych i radiowych, gazet oraz wydawnictw o charakterze religijnym⁶.

W ramach duszpasterstwa więziennego z regularną posługą przychodzi około 10 kapelanów rzymskokatolickich. Od marca 2006 roku funkcję naczelnego kapelana tego wyznania pełni ks. Grzegorz Draus, wcześniej duszpasterz więzienny w kolonii karnej w Horodyszczu i Gródku na Rówieńszczyźnie, obecnie pracujący we Lwowie. Głównym zadaniem krajowego moderatora ds. duszpasterstwa jest stworzenie struktur kapelaństwa więziennego (na wzór rozwiązań polskich), wyszkolenie odpowiedniej liczby kapelanów oraz utworzenie Bractwa Więziennego. Ważną pomoc w tym zakresie świadczą były i obecny naczelnny kapelan więziennictwa z Polski – ks. dr Jan Sikorski oraz ks. dr Paweł Wojtas. Posługa księży rzymskokatolickich na Ukrainie pełni także funkcję czynnika integrującego odbywających tam karę Polaków z krajem pochodzenia. Do więzień dostarczana jest prasa katolicka z Polski: „Niedziela” i „Gość Niedzielny” oraz wydawana w Kijowie w języku ukraińskim „Parafialna Gazeta”.

Biskupi rzymskokatolicy (m. in. z Kijowa, Lwowa i Łucka), a także proboszczowie (np. ks. Władysław Czajka z Równego) interesują się życiem religijnym więzienia, akcentując to poprzez swoją tam obecność w trakcie wizytacji, udzielania sakramentu bierzmowania i z okazji świąt kościelnych. Więźniowie często traktowani są przez proboszczów jak członkowie nielicznych tu zresztą wspólnot parafialnych⁷. Ponadto ważnym czynnikiem wpływającym

⁶ В. Осмак, *Апостольства мирян: місія можлива*, „Парафіяльна Газета”, nr 21, 2006, s. 12.

⁷ *Прихід за залізними кратами. Розмова І. Максименко і о. Г. Драуса*, „Парафіяльна Газета”, nr 12, 2007, s. 11.

na zmiany postaw więźniów – nie tylko proveniencji zachodniej – było nauczanie Jana Pawła II⁸.

5. Cerkiew greckokatolicka w ukraińskich więzieniach

Katolicy obrządku wschodniego stanowią około 11% (około 5,5 mln) wszystkich mieszkańców Ukrainy. Kościół bizantyjsko-ruski na Ukrainie dzieli się na 9 diecezji (eparchii) i 2 egzarchaty. Z ramienia synodu biskupów kierownikiem oddziału ds. opieki duszpasterskiej w więzieniach jest biskup sokalski Michał Kołtun, zaś referentem (*de facto* naczelnym kapelanem więziennym) – ks. Konstantyn Pantelej z Kijowa. Ten ostatni uczestniczył w organizowanej w dniach 11-13 maja 2007 roku w Olszanicy k. Leska konferencji Kościoła greckokatolickiego w Polsce pod nazwą „Więzień – człowiek potrzebujący duchowo”. Był jedynym reprezentantem duszpasterstwa ukraińskiego w organizowanym po raz pierwszy zresztą spotkaniu kapelanów więziennych Kościoła greckokatolickiego w Polsce. Forum to było również miejscem wymiany doświadczeń przedstawicieli osób duchownych i świeckich sąsiadujących ze sobą państw⁹.

Duchowni greckokatolicy odwiedzają regularnie jednostki penitencjarne o numerach: 30, 40, 41, 47, 48, 50, 55, 110, 112, 124 (tzw. wyprawne kolonie), 118 i 128 (tzw. wyprawne centra) oraz 7 aresztów śledczych i 3 kolonie dla młodocianych. Szczególnie aktywni są zakonnicy ze Zgromadzenia Czynu Najświętszego Zbawiciela i redemptoryści obrządku wschodniego. Kapelani realizują najczęściej programy socjalnego wsparcia, pomocy psychologicznej, a także pomocy materialnej członkom rodzin więźniów w ramach organizacji Caritas. Podpisana została nawet stosowna umowa w sprawie współpracy i wzajemnej pomocy. Duszpasterstwo greckokatolickie aktywnie działa także na rzecz ekumenicznej Międzykonfesyjnej Ukraińskiej Misji Chrześcijańskiej.

Według danych naczelnego kapelana z opieki religijnej Kościoła greckokatolickiego korzysta około 30 tys. skazanych. W więzieniach

⁸ G. Draus, *Ewangelia Jana Pawła II według więźniów. Recepcja myśli papieskiej wśród osadzonych na Ukrainie*, [w:] J. Świtka, M. Kuć (red.), *Nauczanie papieża Jana Pawła II do więźniów i służb penitencjarnych*, Lublin 2006, s. 123-128.

⁹ Obok K. Panteleja duchowieństwo greckokatolickie reprezentowali: ks. Jarosław Storoniak (kapelan więzienny z Chełma i Lublina), ks. dr Stefan Batruch, ks. dr Piotr Siwicki, klerycy z lubelskiego seminarium duchownego, zaś więziennictwo reprezentowane było przez dyrektora Biura Penitencjarnego Centralnego Zarządu Służby Więziennej, dyrektorów okręgowych z Rzeszowa i Lublina oraz dyrektorów więzień z Przemyśla, Chełma i Lublina.

ukraińskich czynnych jest 78 cerkwi greckokatolickich i kaplic umiejscowionych w oddziałach, a także wolnostojących. Ponadto w budowie jest dalszych 15 obiektów sakralnych w więzieniach¹⁰.

6. Pozycja Cerkwi prawosławnej w ukraińskim więziennictwie

Wielowiekowa tradycja prawosławia na ziemiach ukraińskich, tłumiona przez okres 70 lat władzy radzieckiej, odradza się w ostatnich latach w tempie próbującym nadrobić utracony czas. Wpływy Cerkwi prawosławnej patriarchatu moskiewskiego i kijowskiego widoczne są również w systemie penitencjarnym. W listopadzie 1999 roku podpisano porozumienie pomiędzy więzienną centralą a ukraińską Cerkwią prawosławną w sprawie dopuszczalności praktyk religijnych na terenie ukraińskich więzień¹¹. W 2001 roku, z okazji 10 rocznicy uzyskania przez Ukrainę niezależności i 950 rocznicy powstania Ławry Kijowsko-Pieczerskiej, odbyło się spotkanie z udziałem metropolity kijowskiego Włodzimierza, który gen. Jurijowi Gołowikowi, zastępcy szefa służby więziennej, i płk. Timofiejowi Jakimczukowi z Chmielnickiego, wręczył orderzy św. Dymitra Sołuńskiego III stopnia. W swym wystąpieniu duchowny wskazał na Ławrę jako na ośrodek krzewienia duchowości Ukraińców oraz korzyści wynikające ze współdziałania Cerkwi z więziennictwem¹².

Przychylność centralnych władz więziennych umożliwiła utworzenie odpowiednich warunków do pracy dla kapelanów prawosławnych. Większość zlokalizowanych w więzieniach kaplic i pokojów modlitwy swoim wystrojem oraz bogactwem wyposażenia przypomina obiekty znajdujące się na wolności. Przykładem może tu być wystrój cerkwi w areszcie śledczym przy ul. Łukjanowskiej w Kijowie, cerkwi pw. Zmartwychwstania Pańskiego w kolonii karnej nr 78 w Rajkiwieniach (obwód chmielnicki) czy w areszcie śledczym we Lwowie (dawne polskie więzienie przy ul. Kazimierzowskiej).

Władze kolonii karnych zwracają baczną uwagę na właściwe sprawowanie posług religijnych, mając świadomość istotnego wspar-

¹⁰ Relacja K. Panteleja z 11 maja 2007 roku [w posiadaniu autora].

¹¹ Ze strony władz cerkiewnych porozumienie podpisał metropolita kijowski Włodzimierz, stronę więzienną reprezentował ówczesny dyrektor służb więziennych gen. A. Lowoczkin.

¹² *Дзвони Лаври, що закликають до миру, добра та свободи, „Закон та обов'язок”*, nr 38, 2001, s. 9. „Prawo i Obowiązek” to miesięcznik wydawany przez więzienną centralę w Kijowie, adresowany do pracowników więziennictwa.

cia ze strony duchowieństwa prawosławnego. Skazanym umożliwia się nie tylko uczestnictwo w życiu religijnym, lecz także dba się o remonty oraz wyposażanie wewnątrzwięziennych cerkwi. Połączenie pracy przy budowie świątyni i praktyk religijnych przynosi często pożądane efekty wychowawcze i religijnie¹³.

7. Obecność wspólnot protestanckich w ukraińskich więzieniach

Przedstawiciele wspólnot protestanckich (głównie zielonoświątkowcy, baptyści i adwentyści dnia siódmego) prowadzą aktywną działalność religijną na terenie ukraińskich więzień, wykorzystując wyjałowienie religijne więźniów, a także ich zubożenie (nie tylko duchowe). Prowadzonej działalności pastoralnej towarzyszy wsparcie materialne zarówno osób przebywających w więzieniach, jak i tych, którzy je opuścili.

Wspólnota zielonoświątkowców prowadzi około 60 placówek o charakterze schronisk dla byłych więźniów, w których podejmowane są działania adaptacyjne do warunków wolnościowych. W listopadzie 2006 roku autor tego artykułu miał sposobność odwiedzenia jednego z nich w miejscowości Bucza koło Kijowa. Miejsce azylu znalazła tam żyjąca w konkubinacie para: recydywista-narkoman i jego uzależniona partnerka oraz ich wspólne dziecko. W prostych, wręcz surowych warunkach, pod opieką pastora Jurija Wasylczuka rodzina ta uczyła się na nowo życia na wolności i pokonywania codziennych trudności bez wspomagania narkotycznego.

8. Działalność naczelnego kapelana więziennictwa Kościoła rzymskokatolickiego

W marcu 2006 roku kard. Marian Jaworski ze Lwowa w imieniu Konferencji Episkopatu Ukrainy powierzył ks. G. Drausowi funkcję naczelnego kapelana więziennego na Ukrainie. Ta instytucja to nowa jakość współpracy państwa z Kościołem, a w łonie samego Kościoła wyraz zrozumienia trudnej sytuacji osób pozbawionych wolności. Kapelan więzienny na Ukrainie nie miał do tej pory umocowania w prze-

¹³ Były skazany z kolonii nr 78 w liście do dyrektora okręgowego w obwodzie chmielnickim wyrażał podziękowanie za umożliwienie mu nie tylko udziału w życiu religijnym, ale również za możliwość pracy przy budowie kaplicy (А. Третьяк, *Щоб за колючим дротом не було колючих душ*, „Закон та обов'язок”, nr 44, 2006, s. 11).

pisach państwowych. Stąd też zadanie ks. G. Drausa sprowadzać się musiało do budowy struktur kapelaństwa więziennego różnych szczebli na wzór chociażby rozwiązań polskich. Kolejnym wyzwaniem dla naczelnego kapelana stała się konieczność właściwej selekcji duchownych i kształcenia ich dla potrzeb duszpasterstwa więziennego. Ks. Draus ma pełną świadomość roli wsparcia świeckich ewangelizatorów i konieczności powołania Bractwa Więziennego¹⁴.

Zasady swojej pracy duszpasterskiej naczelny kapelan oparł na sprawdzonym fundamencie ekumenicznego współistnienia. W porozumieniu z ks. Konstantynem Pantelejem z Cerkwi greckokatolickiej zorganizował konferencję duszpasterską dla duchownych pracujących w więzieniu. Wzięli w niej udział duchowni obrządku zachodniego z całej Ukrainy (Kijów, Lwów, Łuck, Połtawa, Odessa), obrządku wschodniego z zachodniej Ukrainy oraz reprezentanci duchowieństwa prawosławnego i zielonoświątkowego. Uczestniczyli w niej także przedstawiciele władz więziennych z Kijowa i funkcjonariusze polskiego więziennictwa. Miejszem obrad w dniach 27-30 listopada 2006 roku było seminarium duchowne diecezji kijowsko-żytomierskiej w Worzelu¹⁵. Uczestnicy spotkania, któremu towarzyszyły słowa z Listu do Hebrajczyków: „Pamiętajcie o uwięzionych, jakbyście sami byli uwięzieni” (Hbr 13,3), po wizycie w kijowskim areszcie śledczym i Ławrze Kijowsko-Pieczerskiej podkreślili rolę ks. G. Drausa w procesie ekumenicznej współpracy i wzajemnego otwarcia. Podobne spotkanie miało też miejsce nieco wcześniej – wiosną 2006 roku we Lwowie¹⁶.

¹⁴ *Budowanie na kamieniu...*, art. cyt., s. 9.

¹⁵ W konferencji pod nazwą „Duszpasterstwo więzienne w krajach postsowieckich” uczestniczyło 20 kapelanów więziennych Kościoła greckokatolickiego i rzymskokatolickiego (z cerkwi greckokatolickiej: kapelani ze Lwowa, Iwanofrankowska, Sokala, Kijowa i Buczacza, w tym zakonnicy studyci i redemptoryści obrządku wschodniego oraz ks. Jerzy Nagórny z Odessy, o. Paweł Kubik OMI z Połtawy, ks. Aleksander Chalaim z Chmielnickiego, diakon Oleg Firsow z Równego - duchowni rzymskokatolicy), a także rzymskokatolicki biskup pomocniczy z Kijowa Stanisław Szyrokoradiuk, prawosławny biskup ze Lwowa Augustyn, ks. G. Draus, diakon K. Pantelej, ks. Jan Sikorski (były naczelny kapelan RP), Jurij Wasylczuk (były szef Międzywyznaniowej Misji Więziennej), przedstawiciele dyrekcji generalnej więziennictwa z Kijowa: dr Natalia Kałasznik, Aleksander Skokow i Lila Lewicka, Walerij Filuk z Równego, z Polski - dr Paweł Moczydłowski (były szef więziennictwa polskiego), a także autor niniejszego tekstu.

¹⁶ Н. Усік, *Капеланство в українських в'язницях*, „Закон та обов'язок”, nr 47-48, 2006, s. 21 oraz В. Коморовський, *Увірувати та відродитися*, [w:] *Свобідне слово* за 25 січня 2007 року, s. 6.

W ramach konferencji w Worzelu ks. G. Draus – jako jej organizator – zaproponował uczestnikom wizytę w Chrześcijańskim Centrum Rehabilitacji w Buczy, prowadzonym przez zielonoświątkowców. Od marca 2006 roku kapłan ten jest przedstawicielem Kościoła rzymskokatolickiego w Międzywyznaniowej Misji Więziennej na Ukrainie.

9. Koordynacja działań duszpasterskich na Ukrainie

Dnia 26 marca 2007 roku w więziennej centrali w Kijowie odbyło się spotkanie przedstawicieli głównych Kościołów i związków religijnych działających w ukraińskich więzieniach w celu wyboru nowych władz Międzywyznaniowej Misji Więziennej. Obecny wówczas prawosławny biskup lwowski i halicki Augustyn, odpowiadający za duszpasterstwo w resortach siłowych Ukrainy, na przewodniczącego Misji zaproponował ks. G. Drausa. Propozycja ta została jednomyślnie zaakceptowana przez głównych reprezentantów ukraińskich duszpasterstw więziennych. W ten sposób polskiemu duchownemu rzymskokatolickiemu powierzono koordynację działań kapelańskich we wszystkich więzieniach na Ukrainie¹⁷. O wyborze ks. Drausa zdecydowało na pewno jego solidne doświadczenie w pracy duszpasterskiej w więzieniach w Polsce i na Ukrainie, konsekwentne działanie na rzecz ekumenii oraz znajomość problematyki kapelańskiej w innych państwach. Pomocna okazała się także znajomość języków obcych (angielskiego i włoskiego)¹⁸.

Idea koordynacji duszpasterskich działań ks. Drausa sprowadza się w jego opinii przede wszystkim do budowy struktur organizacyjnych duszpasterstw wchodzących w skład Misji, a także ekumenicznego współlistnienia różnych wyznań na zasadzie równości. Według ks. Drausa należy też zwrócić szczególną uwagę na kwestie braterskiego i miłosiernego traktowania przedstawicieli sekt przenikających do środowiska więziennego oraz specjalnego kształcenia kapelanów do pracy z osadzonymi poprzez odpowiednie kursy i szkolenia. Ważne jest także to, co sprowadza się do ścisłej i systematycznej współpracy z centralnymi władzami więziennymi i wykorzystania doświadczeń w pracy kapelańskiej innych państw. Nie można pominąć również tak istotnych kwestii o charakterze logistycznym, jak te związane z budową kaplic i innych miejsc kultu religijnego o przeznaczeniu ekumenicznym.

¹⁷ Ks. G. Draus jest obywatelem RP.

¹⁸ G. Draus dobrze zna problematykę duszpasterstwa więziennego m.in. w Wielkiej Brytanii, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Rosji i Białorusi oraz w krajach afrykańskich.

Problemy szeroko rozumianego duszpasterstwa więziennego akcentowane były przez ks. G. Drausa w publikacjach o charakterze popularnym i naukowym zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie. 16 lutego 2006 roku wygłosił (opublikowany później) referat *Ewangelia Jana Pawła II według więźniów. Recepcja myśli papieskiej wśród osadzonych na Ukrainie*¹⁹ w ramach organizowanej przez Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II i Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Lublinie konferencji „papieskiej”. Ponadto ks. Draus jest członkiem zespołu redakcyjnego dwumiesięcznika „Wołanie z Wołynia”, pisma religijno-społecznego rzymskokatolickiej diecezji łuckiej, na łamach którego informuje czytelników o sytuacji religijnej osób pozbawionych wolności na Ukrainie²⁰. Z okazji świąt wielkanocnych i Bożego Narodzenia przygotowywał specjalne orędzia adresowane do więźniów i kapelanów, w których dzielił się osiągnięciami oraz trudnościami w posłudze więziennej. Zwracał się w nich również o wsparcie modlitewne i materialne na rzecz ukraińskich więźniów²¹.

10. Praktyczne uwagi ks. Grzegorza Drausa

Pracując w latach 1995-2000 w chełmskim więzieniu ks. G. Draus bacznie obserwował wpływ posługi religijnej na kształtowanie całego środowiska więziennego. Uważał, że personel więzienny generalnie sprzyja i akceptuje obecność duchownego w więzieniu, natomiast zachowuje daleko idącą ostrożność w sytuacji wprowadzenia jakichkolwiek modyfikacji i zmian w ustalonym porządku więziennym bądź przyjętych zwyczajach. Stąd też nie udało mu się zorganizować pasterki i uroczystych obchodów święta Bożego Ciała na terenie zakładu karnego. Jednak dzięki uporowi i systematycznemu tłumaczeniu przekonał władze penitencjarne do większej otwartości na możliwość wejścia na teren więzienia świeckich wolontariuszy. W ocenie ks. Drausa ważnym elementem kształtującym postawy więźniów, również te o charakterze religijnym, stanowią względy podkultury więziennej. Pomyślność procesu resocjalizacyjnego sprowadzać się musi do modyfikacji tych zachowań na rzecz poszanowania prawidłowych zasad pozawięziennych. Skuteczną pomoc w tym zakresie świadczą osoby

¹⁹ G. Draus, *Ewangelia Jana Pawła II...*, dz. cyt., s. 123-128.

²⁰ „Wołanie z Wołynia” redagowane jest od kilkunastu lat pod kierunkiem ks. Witolda Józefa Kowalowa, proboszcza rzymskokatolickiej parafii w Ostrogu na Wołyniu. Pismo ukazuje się w polskiej i ukraińskiej wersji językowej.

²¹ J. Nikolajew, *Więzienne losy księdza biskupa Adolfa Piotra Szelażka*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 52-53, 2006, s. 195.

świeckie, wprowadzające pierwiastek „wolnościowy” do zamkniętych wewnętrznie struktur. W przekonaniu ks. Drausa ważnym elementem jest sposób traktowania przywódców podkultury poprzez osobisty wpływ na nich i kształtowanie u nich samych nowej hierarchii wartości. Jego zdaniem wykorzystanie zasad grypserskiej higieny i czystości sprowadzać się może do higienicznego i czystego uporządkowania ubrudzonej grzechem (przestępstwem) duszy²².

Krytyczne uwagi kieruje ks. Draus pod adresem polskiego Kościoła katolickiego w kwestii jego zaangażowania w sprawy duszpasterstwa więziennego.

„Sami tylko baptyści wykształcili około 300 kapelanów dla potrzeb prowadzonej misji więziennej. Każdego tygodnia, co najmniej 2000 protestanckich ewangelizatorów przekracza mury ukraińskich zakładów. Kilkakrotnie więcej niż katolickich w Polsce. Łącznie protestanci na Ukrainie prowadzą około 100 ośrodków readaptacyjnych dla wychodzących z więzień, a wychowawcami są tam byli skazani. Ile takich ośrodków jest w Polsce? Porównanie świadczy o jakości zaangażowania Kościoła w Polsce w proces resocjalizacji”²³.

Kontrowersyjna wydawać się również może ocena religijności ukraińskich więźniów w relacji do osadzonych w Polsce. Ks. G. Draus uważa, że skazani Ukraińcy, którzy „praktykują, są religijnie radykalni i ortodoksyjni. Potrafią religijność uszanować bardziej niż uczestnictwo w podkulturze więziennej. Zjawisko socjologicznie ciekawe, a duszpastersko twórcze”²⁴. Więżniom w Polsce zarzuca instrumentalne traktowanie posług religijnych w celu osiągnięcia wymiernych korzyści (np. lepsze traktowanie przez administrację więzienną osób praktykujących religijnie, częstsze wnioskowanie o warunkowe zwolnienie czy przepustkę). Ponadto uważa, że w przypadku ukraińskich więźniów religijność oznacza powrót do dzieciństwa i sytuacji „babci-nych” opowieści o Bogu. Przeżywana przez ukraińskich więźniów relacja do Boga jest autentyczna i szczerą, a pobożność eliminuje uczestnictwo w grypsersze²⁵.

Ks. G. Draus uważa, że zadanie kapelana sprowadzać się powinno do przygotowania więźniów do funkcjonowania ich w warunkach wolności.

²² Relacja ks. G. Drausa..., dz. cyt.

²³ *Budowanie na kamieniu...*, art. cyt., s. 8.

²⁴ Tamże.

²⁵ Relacja ks. G. Drausa..., dz. cyt.

„Ukraińscy więźniowie, którzy opuszczają mury zakładów karnych, zwykle nie są przygotowani do nowej rzeczywistości. Niektórzy nie mają dokąd wracać. Nie mogą znaleźć mieszkania ani pracy. Miesiącami czekają na wyrobienie dokumentów. Kapelani chcieliby pomagać takim ludziom, ale nie mają dużych możliwości. Starają się załatwić przynajmniej ubranie dla tych, którzy wychodzą na wolność”²⁶.

Nie bez racji jest również stwierdzenie ks. Drausa, że „praca jest najlepszą formą resocjalizacji”, tak samo ważną jak inne formy oddziaływania. Kapelan, umożliwiając więźniom remont kaplicy więziennej, dał im jednocześnie szansę połączenia trudu fizycznego i duchowej refleksji towarzyszącej tej pracy.

Ks. Draus pracę więzienną opiera na regularnym świadczeniu posług, a więzienie uważa za autonomiczne środowisko, w którym można osiągać pożądane efekty tylko wtedy, gdy pomiędzy kapelanem a więźniem powstanie szczególna relacja osobowa, oparta na wzajemnym szacunku i zrozumieniu. Jest też zdania, że należy postępować zgodnie z zasadą św. Franciszka: „Czyń jedno, ale dobrze”. W więźniach widzi przyszlých świętych na wzór Dobrego Łotra, jednak tylko w tych, których stać na odwagę wyznawania wiary i którym towarzyszyć będzie Boże miłosierdzie. Zadaniem duszpasterzy więziennych (według ks. Drausa) jest także pokonanie barier mentalnych w zakresie relacji pomiędzy więźniami a tzw. wolnym światem. Dzięki kapelanom społeczeństwo powinno przestać bać się więźniów i traktować ich nie jak wrogów, lecz jak braci poszukujących wsparcia i wybaczenia²⁷.

11. Wolność sumienia i wyznania więźniów na Ukrainie i w Polsce w ocenie kapelanów więziennych. Prezentacja wyników badań

W tej części rozważań prezentowane są wyniki badań empirycznych, uwzględniające metryczki statystyczne ankietowanych, rozkład procentowy odpowiedzi na zadane kapelanom ukraińskim pytania, porównanie wyników badań kapelanów polskich i ukraińskich oraz istotne statystycznie różnice, a także wnioski.

Kwerendę wśród kapelanów polskich (dalej: KP) i kapelanów ukraińskich (dalej: KU) przeprowadzono w 2007 roku. W październiku

²⁶ T. Serwetnik, *Misja w kolonii karnej*, „Rzeczpospolita”, 28 stycznia 2004, s. 4.

²⁷ *Прихід за залізними ґратами. Розмова І. Максименко і о. Г. Драуса*, [w:] „Парфяльна Газета”, nr 12, 2007, s. 11.

ankiecie poddano 58 KP uczestniczących w dorocznych rekolekcjach kapelańskich zorganizowanych w Popowie k. Warszawy. Przygotowano dla nich 31 pytań zamkniętych i otwartych dotyczących funkcjonowania duszpasterstwa więziennego i poziomu realizacji uprawnień religijnych więźniów. W listopadzie tego samego roku ankiecie poddano 13 KU (rzymsko- i greckokatolickich) obecnych na spotkaniu kapelańskim w Worzelu k. Kijowa. Zadano im niemal identyczne pytania jak te adresowane do KP. Różnice uwzględniały odmienności występujące w obydwu państwach. Poniżej przedstawia się dane statystyczne dotyczące KU. Według kryterium wieku charakterystyka ankietowanych przedstawia się następująco: w ankiecie wzięło udział 2 kapelanów w wieku do 25 lat (co stanowi 17% ankietowanych), 2 kapelanów w wieku od 25 do 30 lat (17% ankietowanych), 1 kapelan w wieku od 30 do 35 lat (8% ankietowanych), 5 kapelanów w wieku od 35 do 40 lat (42% ankietowanych), 1 kapelan w wieku od 45 do 50 lat (8% ankietowanych), 1 kapelan w wieku od 55 do 60 lat (8% ankietowanych).

Według kryterium stażu kapłańskiego charakterystyka ankietowanych KU przedstawia się następująco: w ankiecie wziął udział 1 kapelan ze stażem kapłańskim do 2 lat (10% ankietowanych), 3 kapelanów ze stażem kapłańskim od 2 do 4 lat (30% ankietowanych), 1 kapelan ze stażem kapłańskim od 8 do 10 lat (10% ankietowanych), 1 kapelan ze stażem kapłańskim od 10 do 12 lat (10% ankietowanych), 2 kapelanów ze stażem kapłańskim od 12 do 14 lat (20% ankietowanych), 1 kapelan ze stażem kapłańskim od 14 do 16 lat (10% ankietowanych) oraz 1 kapelan ze stażem kapłańskim od 24 do 26 lat (10% ankietowanych).

Według kryterium stażu kapelańskiego w więzieniu ustalono, że w ankiecie wzięło udział 5 kapelanów z rocznym stażem kapelańskim (42% ankietowanych), 2 kapelanów z 2-letnim stażem kapelańskim (17% ankietowanych), 1 kapelan z 3-letnim stażem kapelańskim (8% ankietowanych), 1 kapelan z 6-letnim stażem kapelańskim (8% ankietowanych), 2 kapelanów z 10-letnim stażem kapelańskim (17% ankietowanych) oraz 1 kapelan z 13-letnim stażem kapelańskim (8% ankietowanych).

Poniżej przedstawia się procentowy rozkład odpowiedzi udzielanych na poszczególne pytania w ankiecie przeznaczonej dla kapelanów na Ukrainie.

Nr pytania	Odp tak%	Odp nie%	Inne odpowiedzi%
1	91,6	8,4	
3	16,7	66,6	K = 16,7
5	27,3	72,7	
6	81,8	18,2	
8	45,5	54,5	
15	90	10	
17	62,5	37,5	
18			WE=90,9; NB=9,1
19			BR=36,4; W=36,4 N=27,2
20	75	25	
21	100		
23			T=90; 0=10
24	81,8	18,2	
27	100		
28	10	90	
30	18,2	81,8	
31	36,4	63,6	
32	18,2	81,8	
38			O=50;W=50
39	11,1	88,9	
42	90,1	9,9	
43	100		
45	72,7	27,3	
46			K=60; I=20; KŚ=20
52	72,7	27,3	
55		100	
56		100	
58	27,3	72,7	
65	75	25	
68	44,5	55,5	
69			A=37,5 P=62,5

W swoich badaniach autor wykorzystał program Statistica. Za pomocą nieparametrycznego testu istotności różnic U Manna-Whitneya stwierdzono istotne statystycznie różnice między kapelanami z Polski i z Ukrainy w zakresie:

- średniej wieku ($Z=-3,234$; $p<0,01$). KP wykazują wyższy wiek (śr. 48,15) niż KU (śr. 36,16);
- stażu kapłańskiego ($Z=2,985$; $p<0,01$). KP mają dłuższy staż kapłański (śr. 21,67) niż KU (śr. 10,2);
- stażu kapelańskiego ($Z=2,32$, $p<0,05$). KP mają dłuższy staż kapelański (śr. 8) niż KU (śr. 4);
- częstotliwości przychodzenia z posługą do więzienia ($Z=-3,35$, $p<0,01$). KP częściej (śr. 2,36) przychodzą niż KU (śr. 1,64);
- wysokości oceny swoich relacji z przedstawicielami administracji więziennej ($Z=-4,077$, $p<0,01$). KP wyżej oceniają te relacje (śr. 2,36) niż KU (śr. 1,2);
- częstotliwości korzystania przez osadzonych z Eucharystii ($Z=-2,926$, $p<0,01$). KP uważają, że osadzeni w Polsce częściej korzystają z Eucharystii (śr. 2,72) niż – według opinii KU – osadzeni na Ukrainie (śr. 1,9);
- ilości tygodniowo odprawianych Mszy Świętych ($Z=-0,783$; $p<0,05$). KP częściej odprawiają Mszę Świętą (śr. 2,43) niż KU (śr. 1,43);
- prowadzenia w zakładzie rekolekcji ($Z=-2,455$; $p<0,05$). KP częściej prowadzą rekolekcje (śr.1,13) niż KU (śr. 0,45);
- łączenia wizytacji biskupich ze spotkaniami z personelem więziennym ($Z=-4,426$, $p<0,01$). KP częściej uważają, że takie wizytacje mają miejsce (śr. 1,64) niż KU (śr. 0,3).

Poniżej przedstawia się zestawienie pytań i odpowiedzi wynikających z ankiety.

Czy ma Ksiądz inne obowiązki w parafii poza pracą w więzieniu?

87,5% KP i 91,6% KU ma inne obowiązki w parafii poza pracą w więzieniu, natomiast odpowiednio 12,5% oraz 8,4% pracuje tylko na rzecz osadzonych.

Czy pracował Ksiądz wcześniej w więzieniu?

19,6% KP i 16,7% KU pracowało wcześniej w więzieniach, natomiast odpowiednio 80,4% oraz 83,3% nie pracowało. Jako klerycy pracowało 7,2% KP i 16,7% KU.

Czy w trakcie studiów seminaryjnych należał Ksiądz do kleryckiego koła penitencjarnego?

3,5% KP i 27,3% KU w trakcie studiów seminaryjnych należało do kleryckiego koła penitencjarnego, natomiast odpowiednio 96,5% oraz 72,7% nie należało.

Czy posiada Ksiądz specjalistyczne przygotowanie do pracy z więźniami poza wiedzą uzyskaną w seminarium?

19,7% KP i 81,8% KU posiada specjalistyczne przygotowanie do pracy z więźniami poza wiedzą uzyskaną w seminarium, natomiast odpowiednio 80,3% oraz 18,2% jej nie posiada.

Czy zna Ksiądz literaturę na temat postług i praktyk religijnych w więzieniu?

67,9% KP i 45,5% KU zna literaturę na temat postług i praktyk religijnych w więzieniu, natomiast odpowiednio 32,1% oraz 54,5% nie zna takowej literatury.

Czy zna Ksiądz oczekiwania skazanych wobec duszpasterstwa więziennego?

92,2% KP i 90% KU zna oczekiwania skazanych wobec duszpasterstwa więziennego, natomiast odpowiednio 7,8% oraz 10% ich nie zna.

Czy zdaniem Księdza zasadne jest zatrudnianie kapelanów na etatach więziennych?

Wszyscy KP i 62,5% KU uważa za zasadne zatrudnianie kapelanów na etatach więziennych, natomiast 37,5% KU ma odmienne zdanie.

Czy według Księdza opinii potrzebny jest ustawowy zapis dotyczący oddziaływania religijnego na więźniów?

33,2% KP i 75% KU przekonanych jest o potrzebie wprowadzenia ustawowego zapisu dotyczącego oddziaływania religijnego na więźniów, natomiast odpowiednio 66,8% oraz 25% nie widzi takiej potrzeby. 56,2% KP uważa, że wystarczy zapis o oddziaływaniu moralnym.

Czy według Księdza opinii w więziennych szkołach powinna być prowadzona katecheza dla dorosłych?

Wszyscy KU i 87,5% KP uważa, że w więziennych szkołach powinna być prowadzona katecheza dla dorosłych, natomiast 12,5% KP twierdzi, że nie.

Czy prowadzi Ksiądz rozmowy wychowawcze z osadzonymi na prośbę personelu więziennego?

83,9% KP i 81,8% KU prowadzi rozmowy wychowawcze z osadzonymi na prośbę personelu więziennego, natomiast odpowiednio 16,1% oraz 18,2% nie przeprowadza takich rozmów.

Czy Ksiądz zdaniem uczestnictwo osadzonych w podkulturze więziennej ma wpływ na życie religijne więzienia?

83,9% KP i wszyscy KU są przekonani, że uczestnictwo osadzonych w podkulturze więziennej ma wpływ na życie religijne więzienia, natomiast 16,1% KP ma odmienne zdanie.

Czy prowadzi Ksiądz działalność terapeutyczną wobec osadzonych?

25% KP i 10% KU prowadzi działalność terapeutyczną wobec osadzonych, natomiast odpowiednio 75% oraz 90% takiej działalności nie prowadzi.

Czy organizuje Ksiądz jasełka z udziałem osadzonych?

16,1% KP i 18,2% KU organizuje jasełka z udziałem osadzonych, natomiast odpowiednio 83,9% oraz 81,8% ich nie organizuje.

Czy organizuje Ksiądz Misterium Męki Pańskiej z udziałem osadzonych?

12,5% KP i 36,4% KU organizuje Misterium Męki Pańskiej z udziałem osadzonych, natomiast odpowiednio 87,5% oraz 63,6% nie organizuje.

Czy osadzeni redagują gazetę więzienną poświęconą sprawom religijnym?

19,6% KP i 18,2% KU redaguje gazetę więzienną poświęconą sprawom religijnym, natomiast odpowiednio 80,4% oraz 81,8% nie redaguje.

Czy podczas Mszy Świętej wykorzystuje Ksiądz formę udziału zespołu muzycznego?

42% KP i 11,1% KU podczas Mszy Świętej wykorzystuje formę udziału zespołu muzycznego, natomiast odpowiednio 57,8% oraz 88,9% nie wykorzystuje.

Czy homilia w więzieniu przygotowywana jest specjalnie do adresatów – więźniów?

91% KP i 90,1% KU przygotowuje homilię specjalnie do adresatów – więźniów, natomiast odpowiednio 9% oraz 9,9% jej nie przygotowuje.

Czy Ksiądz zdaniem lepiej by było, aby homilia głoszona do więźniów była formą dialogu?

46,4% KP i wszyscy KU uważają, że lepiej by było, aby homilia głoszona do więźniów była formą dialogu, natomiast 53,6% KP twierdzi inaczej.

Czy odbywa Ksiądz indywidualne rozmowy z osadzonymi?

78,5% KP i 72,7% KU odbywa indywidualne rozmowy z osadzonymi, natomiast odpowiednio 21,5% oraz 27,3% ich nie prowadzi.

Czy w swej posłudze więziennej korzysta Ksiądz z pomocy świeckich?

68,5% KP i 72,7% KU korzysta w swej posłudze więziennej z pomocy świeckich, natomiast odpowiednio 31,5% oraz 27,3% nie korzysta z niej.

Czy wprowadza Ksiądz do zakładu przedstawicieli grup neokatechumenalnych?

21,5% KP wprowadza do zakładu przedstawicieli grup neokatechumenalnych, natomiast 78,5% KP oraz wszyscy KU nie wprowadzają takich grup.

Czy osadzeni z więzienia, w którym Ksiądz posługuje, uczestniczą w pielgrzymowaniu do miejsc świętych?

32,8% KP organizuje osadzonym z więzienia, w którym posługują, pielgrzymki do miejsc świętych, natomiast 67,2% KP oraz wszyscy KU ich nie organizują.

Czy biskup wizytuje więzienie?

W więzieniach, w których posługuje 70% KP i 27,3% KU, są wizyty biskupa, natomiast odpowiednio w 30% oraz 72,7% ich nie ma.

Czy świadczy Ksiądz pomoc byłym więźniom po opuszczeniu więzienia?

44,2% KP i 75% KU świadczy pomoc byłym więźniom po opuszczeniu więzienia, natomiast odpowiednio 55,8% oraz 25% jej nie świadczy.

Czy kaplica więzienna spełnia inne funkcje?

W więzieniach, w których posługuje 42,8% KP i 44,5% KU, kaplica więzienna spełnia inne funkcje, natomiast odpowiednio w 57,2% oraz 55,5% ich nie spełnia.

Z ankiety wynikają również inne informacje. Poniżej przedstawia się te najbardziej istotne z punktu widzenia realizacji uprawnień religijnych więźniów ukraińskich i polskich oraz pozycji duszpasterstwa więziennego. Sprowadzają się one do tego, że:

- 64,6% KP oraz 90,9% KU układa swoje relacje z przedstawicielami innych Kościołów podczas pracy w więzieniu na zasadzie ekumenii;
- 73,2% KP oraz 36,4% KU nie ma żadnych relacji z przedstawicielami sekt religijnych wchodzących do więzienia;
- 58,9% KP oraz 90% KU rozmawia z nowoprzybyłymi i opuszczającymi więzienie;
- funkcje ministranckie w czasie Mszy Świętej wykonują w Polsce sami osadzeni (71,4%), ministranci z parafii (12,5%), wolontariusze z zewnątrz (16,1%). Funkcje ministranckie na Ukrainie pełnią sami osadzeni (50%) oraz wolontariusze (50%);
- w polskich więzieniach osadzonych do sakramentów bierzmowania i małżeństwa przygotowuje kapelan (60%), świeccy katecheci (13,5%), członkowie Bractwa Więziennego (15,5%), inne osoby (14%). W więzieniach ukraińskich do sakramentów przygotowują kapelani (60%), świeccy katecheci (20%) oraz inne osoby (20%);
- 68,5% KP oraz 72,7% KU korzysta w swej posłudze więziennej z pomocy świeckich.

12. Wnioski z badań

W reasumpcji dokonano próby charakterystyki kapelana więziennego na Ukrainie i z uzyskanych odpowiedzi ustalono socjologiczny schemat tzw. przypadku kapelańskiego. Przypadek dotyczył duchownego greckokatolickiego z diecezji buczackiej, 35-letniego, z 12-letnim stażem kapłańskim i 6-letnim więziennym. Poza więzieniem pracował w parafii. Nie miał wyznaczonego zastępcy kapelana, ponadto wcześniej nie pracował w więzieniu. Osadzonych odwiedzał raz w tygodniu, nie posiadał przy tym żadnego specjalistycznego przygotowania do pracy z więźniami. W niewystarczającym stopniu znał

przepisy więzienne i te dotyczące posług religijnych w więzieniach. Dodatkowo nie posiadał wiedzy na temat literatury kapelańsko-więziennej ani nie znał sytuacji duszpasterstwa więziennego w innych krajach. Był zdania, że duszpasterstwem penitencjarnym powinni być objęci również pracownicy więzienni. Znał oczekiwania więźniów wobec personelu duszpasterskiego, ale nie potrafił ich wymienić. W sposób właściwy układał relacje z przedstawicielami administracji więziennej. Uważał, że kapelani powinni być zatrudniani na etatach cywilnych w więziennictwie. Nie współpracował w więzieniu z przedstawicielami innych kościołów i związków religijnych. W kontaktach z przedstawicielami sekt, przychodzących do więzienia, starał się ich nawrócić. Uważał, że potrzebny jest zapis dotyczący religijnego oddziaływania na więźniów i prowadzenia dla nich katechezy. Rozmawiał z więźniami nowoprzybyłymi i opuszczającymi więzienie, a także prowadził rozmowy wychowawcze na prośbę personelu więziennego (najczęściej dyrektora). Uznał także istotny wpływ podkultury więziennej na stosunki religijne w więzieniu. Nie prowadził działalności terapeutycznej wobec więźniów, ani nie organizował zajęć artystycznych czy sportowych. W jego więzieniu nie była także redagowana żadna gazeta więzienna nawiązująca do treści religijnych. Więźniowie z sakramentu pokuty korzystali w jego ocenie kilka razy w roku. Częstotliwość sprawowania Mszy Świętej (Boskiej Liturgii) w więzieniu oceniał na „raz w tygodniu”. Funkcje pomocnicze w liturgii wykonywali najczęściej sami osadzeni. W trakcie liturgii czasami zwracał się do osadzonych z sugestią podania sobie ręki. Podczas każdej liturgii sprawowanej w więzieniu głosił specjalnie przygotowaną do adresatów-więźniów homilię. Był także zdania, że homilia mogłaby być formą dialogu pomiędzy duchownym a wiernymi-więźniami. Prowadził indywidualne rozmowy z osadzonymi, ale nie podaje ich treści. Kandydatów do sakramentów małżeństwa i bierzmowania przygotowywał sam bez pomocy innych osób. Był przekonany, że osadzeni zawsze traktują go z godnością należną duchownemu, a on sam jest dla nich wzorem postępowania i przykładem autentycznej wiary. W posłudze duszpasterskiej pomagali mu świeccy wolontariusze oraz diakon. Czasami prowadził rekolekcje przed świętami Wielkanocy i Bożego Narodzenia. Więźniowie z zakładu, w którym posługiwał, nie pielgrzymowali do miejsc świętych. Proboszcz miejscowej parafii interesował się życiem więźniów, ale biskup nie wizytował więzień. Kapelan świadczył doraźną pomoc charytatywną na rzecz więźniów (drobne zakupy), a byłym więźniom pomagał w sytuacji, gdy ci zwrócili się z prośbą o pomoc. W jego zakładzie penitencjarnym funkcjonują dwie nieekumeniczne kaplice. Speł-

nią one tylko funkcje religijne i zostały wyposażone przez miejscową parafię.

Opisany w ujęciu statystycznym przypadek świadczy o tym, jak wiele w zakresie wolności sumienia i wyznania więźniów ukraińskich można jeszcze dokonać. Przede wszystkim należy wydzielić grupę duszpasterzy i przyznać im odpowiednie etaty kapelańskie. Ważne jest także prowadzenie systematycznych szkoleń kapelańskich oraz działań ekumenicznych z udziałem osób świeckich i przygotowanie odpowiedniej bazy lokalowej. Ponadto pomocna w realizacji praw religijnych więźniów może okazać się aktywność kulturalna i sportowa prowadzona z wykorzystaniem wartości religijnych i etycznych oraz autorytetu osób duchownych. W tym miejscu należy uwzględnić bezwzględny zakaz prozelityzmu w więzieniach, zwłaszcza w przypadku nowych ruchów religijnych.

Konkludując należy podkreślić, że wolność sumienia i wyznania ukraińskich więźniów *in genere* zagwarantowano w przepisach rangi ustawowej. Administracja więzienna zobowiązana jest dążyć do tworzenia optymalnych warunków do urzeczywistniania praw religijnych więźniów przez zapewnienie właściwej obsady kapelańskiej. Organizacja opieki religijnej powinna nadto uwzględniać współdziałanie władz więzienia z uprawnionymi przedstawicielami Kościołów i innych związków religijnych, których na Ukrainie występuje znaczna ilość. Z kolei władze religijne powinny informować administrację penitencjarną o specyfice prowadzonej przez siebie działalności religijnej. Dopiero wtedy możliwe jest ułożenie właściwych relacji z danym związkiem religijnym i w konsekwencji ekumeniczne (bądź jedynie nieinwazyjne) współdziałanie różnych wspólnot religijnych w więziennym środowisku. Zadanie to nie jest łatwe do realizacji zwłaszcza wówczas, gdy dialog międzyreligijny nie jest możliwy. Natomiast tam, gdzie dochodzi do współpracy, efekty widoczne są gołym okiem. Ważne jest także to, iż zaangażowaniu wspólnot religijnych towarzyszy otwartość władz więzienia, co jest dobrym prognostykiem na przyszłość.

W powyższej analizie, szczególnie warstwy empirycznej, przebija punkt widzenia kapelanów więziennych dokonujących oceny realizacji praw religijnych więźniów i zadań duszpasterstwa więziennego. Brakuje natomiast opinii samych więźniów, które zapewne uzupełniłyby wiedzę w tym zakresie i pozwoliły na całościowe ujęcie problemu sygnalizowanego w tytule niniejszego artykułu. Należy odnotować formalne trudności w zakresie badań empirycznych wśród osadzonych, zwłaszcza dokonywanych przez obcokrajowców (swoisty *signum temporis*), co w przypadku autora okazało się przeszkodą nie

do pokonania. Stąd też wyniki badań z udziałem jedynie kapelanów muszą tymczasowo zaspakajać ciekawość badawczą, ale jednocześnie otwierać nowe obszary dociekań.

Last but not least należy odnotować, że wprowadzony w ukraińskim prawie penitencjarnym katalog uprawnień religijnych więźniów zasadniczo zgodny jest z wytycznymi Narodów Zjednoczonych i Rady Europy, mających przecież źródło w Regulach Minimalnych i Europejskich Regulach Więziennych. Tym niemniej zmianom w ustawodawstwie i praktyce stosowania uprawnień religijnych skazanych na Ukrainie muszą towarzyszyć gruntowne przemiany o charakterze świadomościowym, pozwalające na zrzucenie z siebie mentalnej skrupy myślenia według wymogów ideowych poprzedniej epoki.

~•~

JERZY NIKOŁAJEW

Wolność sumienia i wyznania więźniów na Ukrainie. Ujęcie prawne i socjologiczne

Streszczenie

Niniejszy artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej przedstawiono sytuację prawa religijnego ukraińskich więźniów. W drugiej – stan faktyczny w tym zakresie na podstawie własnych badań ankietowych. Najpierw autor dokonał analizy uprawnień ustawowych więźniów w zakresie ich wolności sumienia i wyznania, a następnie przedstawił główne związki wyznaniowe działające na terenie ukraińskich więzień. Szczególną uwagę poświęcono pozycji Kościoła katolickiego i Międzywyznaniowej Misji Więziennej. W ujęciu empirycznym porównano sytuację wyznaniową ukraińskich i polskich więźniów, czego dokonano przez pryzmat doświadczeń kapelańskich. Artykuł kończą wnioski z przeprowadzonych badań i postulaty zmian w ukraińskim porządku prawnym. Autor wyraża opinię, że wolność sumienia i wyznania więźniów, zagwarantowana formalnie w ukraińskim ustawodawstwie państwowym, realizowana jest w sposób satysfakcjonujący. Możliwe jest ustanowienie instytucji stabilizujących obecność wspólnot religijnych i kapelanów w środowisku więziennym.

Słowa kluczowe: więziennictwo, kapelani więzienni, wolność sumienia i wyznania, Ukraina, badania ankietowe.

JERZY NIKOŁAJEW

**Freedom of conscience and religion of the prisoners in Ukraine.
A legal and sociological perspective****Abstract**

This article consists of two parts. The first one presents the situation of religious law of Ukrainian prisoners. The second one – the facts in this regard based on surveys conducted by the author. First, the author analysed the statutory rights of prisoners in terms of their freedom of conscience and religion, and then presented the main religious associations operating in Ukrainian prisons. Particular attention was paid to the position of the Catholic Church and the Interfaith Prison Mission. From empirical perspective the religious situation of Ukrainian and Polish prisoners was compared, and it was done in the context of chaplaincy experience. In the final part of the article, conclusions are drawn regarding the research done and recommendations calling for changes in the Ukrainian legal system are made. The author is of the opinion that freedom of conscience and religion of prisoners, formally guaranteed in the Ukrainian national legislation, is implemented in a satisfactory way. It is possible to establish institutions, stabilizing the presence of religious communities and chaplains in the prison environment.

Keywords: penology, prison chaplains, freedom of conscience and religion, Ukraine, surveys.